

NATURFREDNING I NORGE

Naturfredningsbevegelsen er ikke gammel i Norge — i hvert fall ikke som organisasjon. Enkelte steder har man nok her som i andre land vernet om gamle tuntrær («hellige trær») og søkt å beskytte enkelte dyrearter. Professor R. Collett hadde således allerede i 1899 fått utvirket at bæveren, som da var sin utryddelse nær, blev fredet. Samtidig blev også de ville svaner fredet i Norge. Men nogen utbredt forståelse av den hellige plikt mennesket har til å verne om sine medskapninger — om dyrene, plantene, trærne, skogen og naturen forøvrig: fjellet, fossene og vannene — kort sagt den uberørte natur med dens liv har man ikke hatt i Norge før et godt stykke inn i vårt — det 20de — århundre.

Tvertom. Der har vært slik overflod av stor natur og forskjelligartet liv i Norge og der har vært så knapt om føden, at man ustanselig og ubegrenset har ment å kunne drepe og omkalfatre alt etter sitt eget begjær uten å tenke på efterslekten — uten å tenke på sine plikter som skapningens herre.

Men ute i verden og særlig i Nord-Amerikas Forente Stater begynte man alt ved midten av forrige århundre å forstå, at der var fare på ferde. Den veldige innvandring, den veldige ekspansjon vestover i preriene og villmarkene åpnet øinene. De store dyr, først og fremst bisonen (den amerikanske bøffel), blev så efterstrept at den var sin utryddelse nær. Så tok staten fatt og fredet et stort område i fjelltraktene i nordvest — i Rocky Mountains — hvor i 1872 Yellowstoneparken, den første store nasjonalpark, blev utlagt som naturfredet område.

*

Det varte enda en liten menneskealder før bevegelsen nådde op til oss. I 1904 holdt den tyske professor Conwentz foredrag i Oslo (Kristiania) om naturfredningssaken, og professor Yngvar Nielsen og professor Wille tok samme år tanken op og holdt foredrag i Den norske Turistforening. Men tidens fylde var ikke kommet. Det vakte ingen interesse ennu.

Men i 1909 blev arbeidet tatt op igjen av de samme menn og nu gikk det bedre. Professor Wille holdt i 1909 et foredrag i Geografiske Selskap i Oslo om naturfredningssaken. Og det hadde tilfølge at der blev nedsatt en komite som fikk i oppdrag å fremsette forslag til lov om naturfredning i Norge. Komiteen, som bestod av professorene Collet, Yngv. Nielsen, Wille, Dr. Reusch, skogdirektør Saxlund, ekspedisjonschef Heyerdahl og byråchef Gulbransen fremla i november 1909 sitt forslag til lov om naturfredning i Norge, som året efter optokes av regjeringen og 25. juli 1910 vedtokes av stortinget.

§ 1 av denne lov er sålydende:

«Kongen kan bestemme, at visse naturforekomster eller steder skal være fredet, når det ansees nødvendig for å beskytte ville planter og dyr, geologiske dannelser eller lignende, hvis bevarelse vil være av videnskapelig eller historisk betydning».

Denne lov blev supplert i 1916, i den hensikt også å kunne få fredet større områder som nasjonal- (eller natur-) parker, direkte foranlediget av Trøndelag krets som imidlertid var stiftet og som straks tok arbeidet op for å få naturfredet et område i Nedalen ved foten av Sylene (se nedenfor).

I 1914 utsendte en del interesserte naturvenner i Oslo (Wille, Reusch, Heyerdahl, Alexander Nansen) et opprop til dannelse av en naturfredningsforening for Østlandet tilknyttet Universitetet i Oslo — og Østlandske Krets for Naturfredning i Norge omfattende Oslo, Hamar og Agder bispedømme blev stiftet og den første naturfredning. Fredning av plantefeltene på statens fjellstueeiendommer på Dovre, ved Fokstua, Hjerkins, Kongsvoll og Drivstua var allerede satt i verk i 1911. Jørgen Moes kjente ek — «Den gamle Mester» — ved Krødsherad kapellangård blev derefter fredet (kgl. res. 3. desember 1914).

I juni 1914 stiftedes Tromsø krets omfattende Tromsø stift (Hålogaland bispedømme).

I 1915 blev Trøndelag krets, omfattende Trondhjems stift (Nidaros bispedømme), stiftet.

I 1918 stiftedes Vestlandske krets omfattende Bergens stift (Bjørgvin bispedømme).

Og endelig blev i 1928 Rogaland krets, omfattende Stavanger bispedømme (Rogaland fylke), som samtidig utskiltes fra Vestlandske krets og Surnadal krets omfattende Surnadal i Nordmøre, stiftet.

Grensene for kretsenes områder vil sees av oversiktskartene.

Omtrent samtidig med Norge fikk Sverige og Danmark vedtatt naturfredningslover — Sverige i 1909 og Danmark i 1911 — og der dannedes naturfredningsforeninger; i Sverige tilknyttet videnskapsakademien i Stockholm, i Danmark bygget på lokale foreninger spredt utover landet. Etterhvert har så alle europeiske og en rekke uteneuropeiske land fått sine naturfredningslover og fått fredet tildels store strekninger.

I De forenede stater er 31,494 km². utlagt som nasjonalparker, i Kanada 28,709 km²., i Syd-Afrika 25,125 km²., i Sverige 3660 km². o. s. v.

Der er flere internasjonale sammenslutninger til fremme av naturfredningssaker hvor også Norge står tilsluttet. I «The internationale inforamatory and correlating office for the protection of Nature» med sete i Bryssel er vår landsforening medlem. Ved kontoret i Bryssel arbeides der f. t. med en samlet fremstilling av hvert enkelt lands lover og bestemmelser vedrørende naturfredningssaken. Flere hefter er allerede utkommet.

Videre er vår forening medlem av «The international Comitee for bird preservation» som særlig arbeider med å verne trekkfuglene under trekket og i rugetiden. I denne sammenslutning arbeides der f. t. med å få optatt forslag i Nasjonenes Forbund om internasjonal lovgivning for å få vernet om trekkfuglene.

Vår forening står i bytteforbindelse med en rekke utenlandske naturfredningsforeninger. Der nevnes: Sverigé, Danmark, Tyskland, Polen, Ukraina, Sveits, Belgia, Holland, Forente Stater. Dels gjennom utenriksdepartementet og dels på direkte henvendelse har vår forening levert korte beretninger om naturfrednings-

sakens resultater i Norge, bl. a. til Nord-Amerikas Forente Stater, Japan, Tyskland, England, Danmark, Sveits.

Mens naturfredningsforeningene i de fleste andre land har tildels meget store tilskudd fra stat, kommuner, legater og fonds har den norske forening intet tilskudd og ingen legater eller større fonds.

Forente Stater bevilger årlig 12 millioner dollars til sine nasjonalparker. Det tyske rike 105,000 mark o. s. v.

Men der har såvel fra det offentlige og da særlig fra statens skogvæsen vært vist oss stor imøtekommenhet og forståelse i vårt arbeide. En rekke skogstykker spredt utover det hele land, tilhørende statens skoger, er da også etterhvert blitt naturfredet. Likeledes har enkeltpersoner og selskaper vist vår sak stor velvilje og skjenket vår forening flere betydelige og verdifulle eiendommer og på annen måte støttet oss i vårt arbeide.

Vår administrasjon, arbeidet med årsskrifter, andre skrifter og utredninger, den ganske vidtløftige korrespondanse, arbeidet med regnskapene har hittil vært utført helt gratis.

Det som kommer inn ved årskontingenten går til trykningsutgifter, mens kontingenten for livsvarige medlemmer samles i fonds, som holdes som en siste reserve og ikke røres.

*

Nedenfor skal nevnes noen av de betydningsfullere fredninger som det har lyktes oss å gjennomføre og et par av de større arbeider vi arbeider med.

Fokstumyra. Som foran nevnt blev plantene tredet på statens fjellstueeiendom Fokstua allerede i 1911. I 1923 blev et nærmere bestemt område — ca. 8 km². — av den flate myr ved Fokstua, hvor der et yrende fugleliv og hvor over 80 forskjellige fuglearter til forskjellige tider er funnet hekkende, totalfredet. Tidlig var denne trakt kjent av naturelskere og naturforskere. Den svenske naturforsker S. Nilsson, som studerte forholdene der i 1816, fant store, delvis opsmuldrede furutrær og røtter i myren og mente at det rike insekt- og fugleliv på myren for en stor del skyltes dette forhold. Den kjente forstmester Barth skrev i 1856 bl. a.: «Fokstumyra er så rikt smykket som vel en myr kan være det — —, betrygget ved sin høie beliggenhet for de kommende tider. Ti

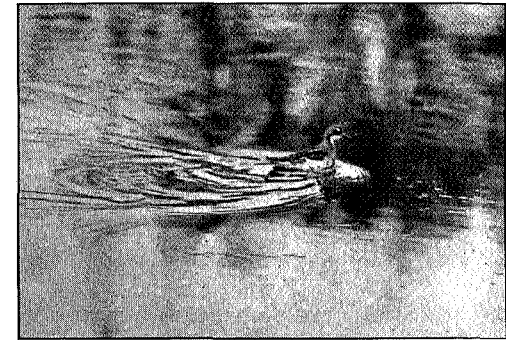

Svømmesneppeidyll fra Fokstummyra.

den behøver ikke å frykte for at den travle akerdyrker i tidens løp skal bortlede dens vann, dens altomformende plog forandre dens utseende, heller ikke noensinde larmen av en hurtig rullende dampvogn skal forstyrre dens vante ro og forskrekke de levende vesener, hvis forsørgelse er den anbetrodd».

62 år senere, i 1918, gjennomskar Dovrebanens skinner hele myren, dampvognene rullet tvers gjennom myren og fjellstuens jorder strekker sig nu helt ned til selve myren. Idyllen er brutt. Men til tross herfor hersker der et yrende fugleliv, og det er gledelig at fuglelivets mangfoldighet og rikdom er tiltatt i merkbar grad etter totalfredningen i 1923. Professor R. Collet tilbragte flere somre (1866—87) oppe på Fokstummyra, og han har beskrevet og fotografert reder og fugl. Etter ham har konservator Schåning senest i 1917 og 18 studert fuglelivet der oppe. Schåning var ikke blid på Dovrebanen. I 1918 skriver han i Norsk jæger- og fiskerforenings tidsskrift bl. a.: «Fra enden til annen kløver nu Dovrebanen ubarmhjertig Fokstummyren i hele dens lengde uten hensyn til dens fjærede beboere med uttørrende grøfter på kryss og tvers gjennom stokk- og krikændernes sivkransede myrhuller, med øde-

leggende opdemninger av svømmesneppens kildevannsamlinger, dobbeltbekasinens vidjegrodde lekeplasser —; i ornithologenes øine et hærverk i dette ords verste betydning mot et stykke enestående natur, et bevis på vår tids fremskridende *civilisasjon*, men også dens *mangel på kultur*».

Svømmesneppe.

Heldigvis er der, som det ser ut, ikke skjedd så stor skade som Schåning fryktet i 1918, men dessværre er nok Barths antagelse om «at larmen fra en hurtigrullende dampvogn ikke noen sinne skal forstyrre dens vante ro og forskrekke dens levende vesener, hvis forsørgelse er den anbetrodd» — heller ikke gått i oppfylldelse.

I somrene 1929 og 1930 har ornithologen dr. H. Løvenskiold studert fuglelivet her oppe. Han har funnet igjen flere av de arter hekkende, som Schåning savnet. En redegjørelse fra dr. Løvenskiold med mangê vakre bilder vil bli inntatt i vår årsberetning for 1930.

Tofteholmen er en liten skogklædd holme (0,11 km² stor) ute i Oslofjorden ut for sydspissen av Hurumlandet. Denne holme som særlig i geologisk henseende er overordentlig interessant er skjenket foreningen som gave av kammerherre Håkon Mathisen og fabrikkieier Anton B. Nielsen. Ved kgl. res. av 20. juni 1919 blev øia naturfredet. På en av sine mange vandringer ute i naturen kom den kjente naturvenn Sophus Aars i 1894 ut til denne holme. Observant som han er, blev han opmerksom på noen eiendommelige forsteninger i det faste fjell derute og meddelte dette til professor W. C. Brøgger, som så foretok en geologisk utforskning av øia. Denne undersøkelse viste at Tofteholmen er av vulkansk opprinnelse. Den består vesentlig av eruptiv bergarter, størknede smeltemasser fra vulkaner som i lengst hensvunne tider har vært i virksomhet. Det antas at der for en 3—400 millioner år siden har

Egg av Fiskelita.

vært veldige erupsjoner med oppbygning av mektige vulkaner over hele Oslofeltet. Hovedvulkanen antas å ha hevet sig til ca. 4000 m. høide, men om den har ligget akkurat der hvor Tofteholmen nu ligger eller noe ut til siden, er uvisst. I et lite særskrift som fulgte vår årsberetning for

1929 er denne interessante holme nærmere beskrevet, dens geologi av professor C. W. Brøgger, planteveksten av J. Lid og H. Resvoll-Holmsen, sopper av J. Egeland og I. Jørstad, fuglelivet av A. Killingstad.

Dessverre har den siste høststorm faret stygt frem med skogen derute og blåst overende over 500 store tømmertrær.

Vettisfossen. Til erstatning for de fredede fosser: Tyssestrenge og Skjeggedalsfossen i Hardanger, som blev dradd inn i vannfallsutbygningen ved Tyssedal, lyktes det i 1924 å skaffe tilveie kr. 15,000.00 som var forlangt av eieren Jørgen Vetti for å legge et stedsevarende servitut på Vettisfossen i Sogn. Servitutets ordlyd er: «Fossens nuværende leie og vannføring må ikke reguleres eller forandres ved utbygning, sprengning eller på annen måte. Heller ikke må der foretas utbygning eller opføres anlegg av noen art ved Fosselven ned til dens utløp i Utle, hvorved fossens nærmeste omgivelser skjemmes eller vesentlig endrer utseende».

Servitutet blev derefter tinglest som stedsevarende servitut på fossen gjeldende så vel for den tidligere eier som for foreningen og stadfestet ved kgl. res. 8. februar 1924. Den norske Turistforening gav kr. 7500.00, Årdal kommune kr. 300.00, resten blev skjenket av privatmenn i Bergen.

Vettisfossen danner et praktfullt fall på 261 m. og er Norges høieste foss. Den dannes av en bielv — Fosselven — som kommer fra Mørke-Køldedalen og faller i Utle mellom gårdene Vetti

og Vettismorki. Fra vest kommer man lettest til fossen over øvre Årdal i Sogn og videre opover Utladalen. Fra øst må man gjennom Jotunheimen over Skogadalsbøen eller Eidsbugaren.

Sylene, botanisk naturpark. På foranledning av konservator Nordgård og ved samarbeide mellem Trøndelag krets av landsforeningen for Naturfredning, Trondhjems Turistforening og De Angelske Stiftelser blev der lagt sålydende servitut på Nedalen, gårdsnr. 189, bruksnr. 3 og gårdsnr. 190, br.nr. 6, begge i Tydal herred: «Nevnte eiendommer skal være fredet således, at med de innskrenkninger, som nærmere er angitt i en av eieren utstedt erklæring av 9. mai 1916, må ingen plante, ingen busk og intet træ hugges, oprykkes, skades eller borttas. Erklæringen er sålydende: «Bortsett fra sådanne almindelig forekommende trær og planter som er nødvendige for gården og de på Nedalens grunn beliggende hytters drift, eller som beboerne, turistene eller andre veifarende tiltrenger til kaffevarme og lignende, skal all skog og annen vegetasjon i utmarken på eiendommen være fullstendig fredet, således at intet træ, ingen busk eller plante må hugges, oprykkes, skades eller borttas uten styret for Trøndelagens kretsforening for Naturfredning i Norge har gitt samtykke hertil. Dog må fredningen ikke være til hinder for fremtidig rydning og bebyggelse, heller ikke for arbeide ved vassdragene og mulig grubedrift.

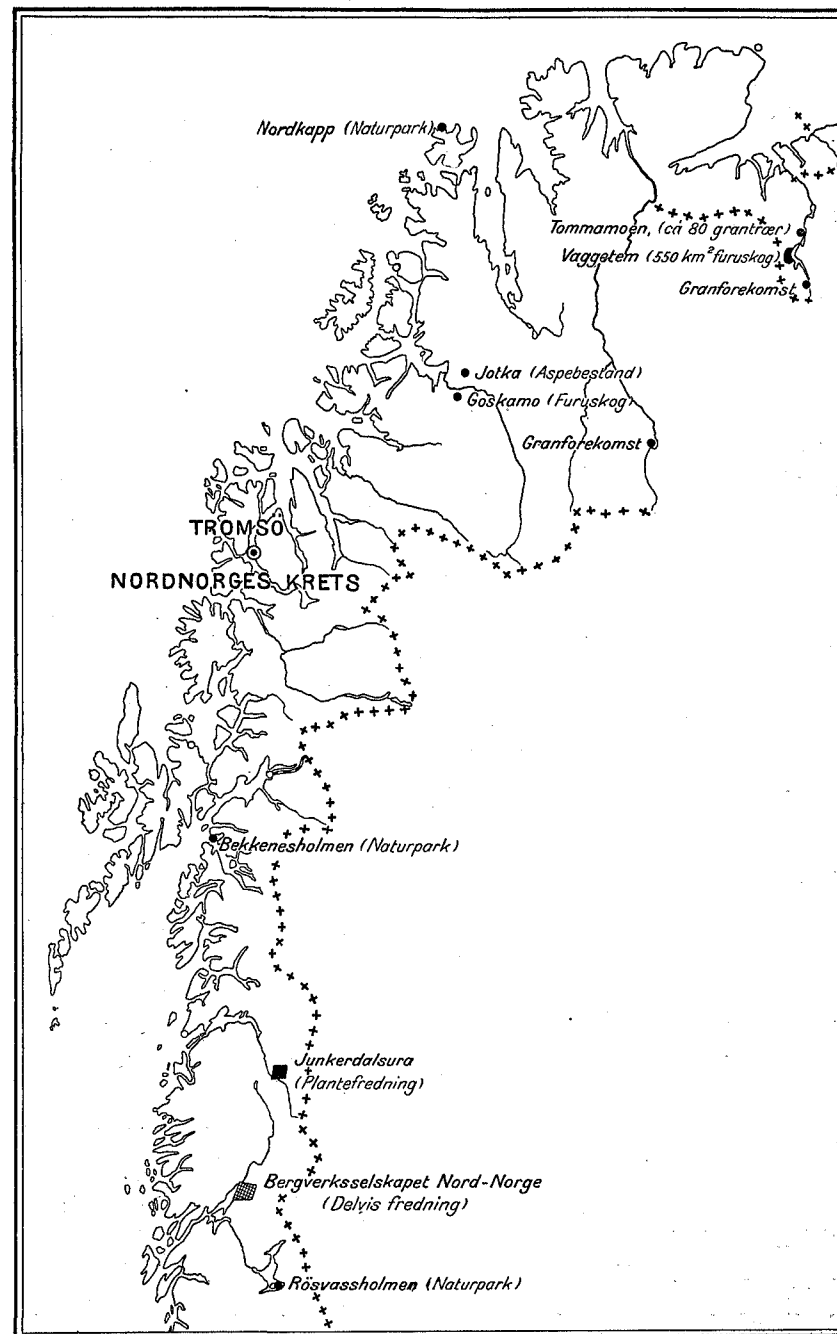
En nærmere betegnet strekning under eiendommen Østby, gr. nr. 180, br. nr. 1 i Tydal skal være fredet således at de på denne strekning voksende planter av enhver slags ikke må oprykkes, skades eller borttas. Veifarende har dog rett til å bruke fornøden ved til oppjøring av kaffevarme og lignende».

Servitutet blev stadfestet av kgl. res. 6. juli 1917.

Nedalen botaniske park, som er mellom 50 og 60 km² stor begrensens i syd av Nea, i vest av Esna og Essandsjøen, i øst av riksgrensen mot Sverige. Professor i botanik ved Bergens museum, R. Nordhagen, har utgitt et omfangsrikt botanisk verk i 2 bind med tallrike plante- og landskapsbilleder over plantene i det fredede felt, utgitt av Videnskapselskapet i Oslo på tysk. Innen dette felt er der også et meget rikt fugleliv. Det vilde derfor være meget ønskelig om fredningen kunde utstrekkes til også å gjelde fuglelivet.

Kart over Naturfredningsforeningens virke i det sydlige Norge.

Kart over Naturfredningsforeningens virke i det nordlige Norge.

Nordkapp og Hornvika. Lenge har turister fra alle verdens land søkt op til Nordkapp, først og fremst for herfra å nyte synet av midnattssolen ute i ishavshorisonen i nord. Tidlig begynte turistene å vansire fjellveggen med svære innskrifter, navn på besøkende skib og selskaper og lignende. I 1909 blev disse innskrifter utvasket ved den norske regjering foranstaltning. Men så truet en annen fare. I Hornvika, på østsiden av Nordkappplataet, er der bygget kai, hvor turistdampskibene legger til, og der er bygget en fotsti op til plataet. Opper den bratte li, hvorigjennem stien slynger sig, er der en sjelden frodig og mangeartet flora. Særlig er balblom, skogforglemmigei, skogstorkenebb, gullris m. fl. frodig og vakker med inntil meterhøie stengler. Professor Schübeler skriver bl. a. «at kvannen og turten på Nordkapp er så frodige, at de vokser birk og rogn over hodet». Da nu dette enestående vakre blomsterflor blev faretruende sterkt beskattet av det stadig voksende antall turister fant man å burde søke om å få selve plataet og Hornvika naturfredet. Ved kgl. res. av 31. mai 1929 blev det så bestemt at et 2,75 km² stort område av «Nordkappfjellet og Hornvika, beliggende i Måsøy og Kjølvik herreder i Finnmark fylke, forsåvidt angår både plante- og dyreliv skal være fredet mot beskadigelse eller ødeleggelse av ethvert slags».

*

Foruten foran nevnte små naturparker er en del mindre områder og mange store trær naturfredet rundt omkring i landet.

Av oversiktskartene vil man se hvilke områder som til idag er naturfredet. I årsberetningen for 1928 er der dessuten opregnet enkeltforekomster (trær og lign.), som er naturfredet ved særegne vedtak. Foruten disse spesielle fredede forekomster og mindre områder har statens skogvesen ialt fredet ca. 1700 h.a.skog og ca. 90 enkelte trær rundt omkring i landet.

Av større oppgaver som vi f. t. arbeider med; men som ennå ikke er løst, kan nevnes:

Istandbringelse av en stor naturpark på Nordvest-Spitsbergen (Svalbard). I 1926 innsendte vi et av dosent A. Hoel utarbeidet detaljert forslag herom til vedkommende departement. Allerede før verdenskrigen og før Norge hadde fått overhøihetsretten over Svalbard, hadde en rekke europeiske naturvidenskapsmenn arbei-

det med å få istandbragt en stor naturpark på Svalbard, omfattende et område omtrent som av oss foreslått. Den internasjonale naturvidenskap venter derfor at Norge som kulturnasjon gjør noe effektivt for å verne om denne vår nye landsdels natur, dyre- og planteliv. Vi opnådde straks å få totalfredet villreinen, som omtrent var utryddet deroppe, og vi har senere fått vedtatt fredningsregler for de andre dyr på Svalbard i den tid de har unger eller reder. Men det store område — omtrent $\frac{1}{3}$ av Vest-Spitsbergen (Vestlandet) — som vi har foreslått naturfredet, har det ennå ikke lykkes oss å få sikret.

Arbeidet med å skaffe *villreinen* en høvelig og tilstrekkelig stor heim i den centrale del av Norge fortsetter vi med. Spesielt arbeides der med å få istand et område på *Hardangervidda*, syd for Nordmannslågen, og et område i *Suldals-Bykleheiene* i grensen mellom Rogaland og Aust-Agder. I begge disse strøk er der ennå en noenlunde kraftig villreinstamme i behold. Men det er i siste liten.

Arbeidet med å sikre *Gjende* mot utbygning, som lenge har hvilt, har vi igjen tatt op.

Videre arbeides der for å verne om *Norges siste bjørner*.

Der er nok av små og store oppgaver. Men vi mangler penger og vi har ikke så mange medlemmer, som vi gjerne skulde ønske. Og vi skulde så gjerne ha flere og virksomme kretser, som med kraft og interesse kunde ta arbeidet op i by og bygd og holde den hellige ild vedlike. Må det være mig tillatt å rette en appell til Trondhjems turistforening om å søke det så utmerket påbegynte samarbeide i Nedalen mellom turistforeningen og Trøndelag krets av naturfredningsforeningen fortsatt til held og glede for begge foreninger og for de enkelte medlemmer. Der er nok av store og små for de 2 foreninger sammenfallende oppgaver i det vakre og vide Trøndelag.

Oslo, januar 1931.